

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

en vooral van Freuds *Der Mann Moses und die monotheistische Religion* (1939) toont twee zaken overtuigend aan. Ten eerste het tijdsbegrip. Niet continuïteit maar discontinuïteit (bv. trauma en *Nachträglichkeit*) in de individuele en culturele 'overerving' ligt aan de basis van het singuliere. Juist dit verklaart de diversiteit van fenomenen in tegenstelling tot het evolutionair psychologische tijdsbegrip.

Doordat ten tweede het verband tussen genetica en gedrag niet determinerend is, kan culturele 'overerving' niet volledig genetisch verklaard worden. Ook hier vormt de singulariteit de hoeksteen voor het non-reductionisme en de achilleshiel van een reductionistische houding.

Het derde deel belicht *Philosophy and the psychosexual subject*. Wat gebeurt er als je Freuds *Drei Abhandlungen* leest met de bril van *Der Witz*? Dan blijkt dat het begrip 'voorlust' een heel eigen betekenis krijgt, namelijk als de mogelijkheid van een ongeremd en compromisloos vrij spel van partiële driften verbonden met het originele plezier dat het kind aan het 'woord-spel' beleeft. Tomas Geyskens werkt dit haarfijn uit en werpt een nieuw licht op de 'trialectiek' van psychose, perversie en poëzie (en literatuur in het algemeen): 'Psychosis is the negative of poetry like neurosis is the negative of perversion' (p. 159). Hij werkt dit verder uit naar de klinische antropologie van Freud. Ook de verrassende beschouwingen over de eindlust zijn het lezen meer dan waard. Een stevig, origineel artikel met rehabilitatie van *Der Witz*.

Is er sprake van een ontologie in de psychoanalyse, vraagt Marc De Kesel zich af in zijn horizonverruimende *Psychoanalysis: a non-ontology of the human*? Hij toont aan hoe psychoanalyse constructief de grondslagen van de moderne wetenschap openlegt. Zelfs meer: hoe de psychoanalyse een voorwaarde ervan is en aldus een copernicaanse revolutie betekent. 'The unconscious is not so much a scientific object as the *fundamental condition* for science as such' (p. 205). Daarbij ontrafelt de psycho-

analyse het cartesische dualisme door het bestaan van de 'psychische realiteit' eigen kracht te geven. Ze laat zich dus niet inpassen in een klassieke ontologie die de laatste grond wil blootleggen. In die zin is het juist een non-ontologie.

De lezer vraagt zich misschien af wat er nu zo belangrijk is aan een bundel essays over filosofie en psychoanalyse? Freud heeft in de loop van de jaren een klinische antropologie ontwikkeld. Psychoanalyse ziet hij als de 'via regia' om een nieuw licht op de 'condition humaine' te werpen. Dat hij hierin origineel geweest is, staat buiten kijf. Dat hij niet veel waardering had voor de filosofie is eveneens geweten. Dit mag er echter niet toe leiden de discipline bij uitstek die van en over de mens reflecteert aan de kant te schuiven. Ook al zijn psychoanalyse en filosofie niet altijd even lieve vrienden voor elkaar (geweest), ze kunnen niet zonder elkaar omdat het centrum van hun denken de mens is. Hoe dit veroordeeld zijn tot elkaar juist creativiteit genereert, daarvan is deze bundel een indrukwekkend voorbeeld.

Analytische meerstemmigheid

Bespreking van

Roger Kennedy (2007). *The many voices of psychoanalysis*. Londen/New York: Routledge. ISBN 978 0 415 41177 6, xi + 297 pp., £ 20,99

MICHEL THYS

Op één uitzondering na zijn alle veertien hoofdstukken in *The many voices of psychoanalysis* bewerkingen van lezingen en reeds elders gepubliceerde artikelen van de huidige voorzitter van de British Psychoanalytical Society. Het boek geeft een beeld van Kennedy's ontwikkeling als psychoanaly-

ticus. Hij behoort — met onder meer Winnicott, Klauber en Bollas — tot de zogenaamde 'Independent tradition'. In de inleiding probeert hij de 'Independent thinking' te karakteriseren. De objectrelatietheorie en de intersubjectiviteit staan er centraal. Independents hebben, overeenkomstig het Britse empirisme, een open geest. Zij vormen geen school die polemiseert over een bepaald theoretisch of technisch standpunt, ze zijn geen aanhangers van een bepaalde theorie maar delen een attitude. De Independents hechten veel belang aan de relatie van de psyche met de omgeving, pathogenese is nooit louter intrapsychisch. De emotionele uitwisseling tussen analyticus en patiënt en de levensgeschiedenis van deze laatste zijn beide belangrijk. Overdracht en tegenoverdracht vormen geen 'totale situatie' maar zijn slechts één aspect van de analytische relatie. De Independent analyticus kan onzekerheid verdragen en staat open voor het ongekende. Hij plaatst de psychoanalyse in een interdisciplinaire context en wil leren van andere kennisgebieden, zoals de filosofie en de natuurwetenschappen. Bovendien erkennen de Independents de dualiteit van spontaneïteit en discipline in het klinische werk. De Independent Group wordt in plaats van 'middle' ook wel 'muddled' genoemd, maar volgens Kennedy vormen haar theoretische onzekerheid en onbepaaldheid eerder een kracht dan een handicap. Kortom: de Independent analyticus moet naar vele analytische stemmen kunnen luisteren om zich rekenschap te geven van de complexiteit van de binnenwereld van de patiënt. Vandaar de *many voices* uit de titel. Kennedy onderschrijft dan ook Bollas' motto dat elke freudiaan soms ook een kohutiaan, een kleiniaan, een lacaniaan en een winnicottiaan moet kunnen zijn.

Om belang te hechten aan de relatie tussen patiënt en analyticus en aan contact met andere disciplines of om de waarde te beseffen van het kunnen verdragen van onzekerheid hoeft men zich volgens mij echter

niet tot Independent te bekennen, maar kan men rustig bijvoorbeeld kleiniaan of lacaniaan blijven. Als ik deze pamflettaire, catechismusachtige pagina's lees, komt de 'Independent tradition' nogal leeg over en lijkt het haar vooral te ontbreken aan eigen visies, terwijl die traditie ongetwijfeld oorspronkelijke denkers heeft voortgebracht. Ik weet bijgevolg niet of Kennedy er goed aan deed met een dergelijke inleiding te beginnen, maar vrees dat de strekking ervan wel overeenstemt met de erop volgende hoofdstukken.

Deze zijn verdeeld over drie delen: theoretische stemmen, klinische stemmen en andere stemmen. In dit laatste deel getuigt Kennedy van zijn ervaring in bijzondere settings, zoals groepstherapie met kleine groepen psychotische patiënten, residentieel werken met gezinnen met psychotische problematiek of als analyticus getuigen op de familieraad. De eerste twee delen behandelen uiteenlopende thema's uit de ambulante analytische praktijk. Zo is er het hoofdstuk *Human aspects of the psychoanalytic relationship* (een vreemde titel voor zover hij suggereert dat er ook onmenselijke kanten zouden zijn aan de analytische relatie), waarin het onder meer gaat over empathie, de persoonlijkheid van de analyticus, het defensief idealiseren van de techniek en mogelijke betekenissen van de neiging tot interpreteren. Voor de hoofdstukken over het bewustzijn en zijn raadselachtige theorie van subjectrelaties verwijs ik naar Kennedy (1998) (zie ook Thys 1999); het hoofdstuk over de relatie tussen psychoanalyse en geschiedenis gaat terug op Kennedy (2002) (zie Thys 2003). In *Handling the dual aspect of the transference* vraagt de auteur aandacht voor het onderscheid tussen de analyticus als ontvanger van de projecties van de patiënt en als archaisch fantasieobject enerzijds en zijn aspecten van reëel extern object anderzijds. Interessant zijn de beschouwingen over mentaliseren en de ambiguïteit van de overdracht. In andere hoofdstukken kan de lezer een uitgebreide casus volgen waarin het contact

met een suicidale adolescent vastloopt, of lezen hoe seksueel misbruik in de kindjaren de werkzaamheid van een analyse met de latere volwassene onder druk zet.

Kennedy's rijke klinische ervaring toont zich in de vele en gevarieerde vignetten en casussen, die inderdaad een welluidende meerstemmigheid doen weerklinken. Misschien — en hopelijk — typeert dát de huidige middengroep: haar klinische kracht en creativiteit, onthecht van elk theoretische afhankelijkheid. Zodra Kennedy echter een globale visie of een eigen standpunt wil formuleren, vervalt hij mijns inziens in een weinigzeggende 'middenpositie', die overblijft na het wegrelativeren van de uiterste polen. Zoals in zijn andere boeken, verzeilt hij door het oeverloos verwijzen naar andere auteurs en door elk onderwerp vanuit zo veel invalshoeken te willen benaderen, helaas te veel in een wanklinkende *muddle*, waarin de eigenheid van de besproken auteurs, zoals Lacan of Bion, verloren gaat. De klinisch-theoretische en metapsychologische passages in dit boek konden mij niet boeien, de klinische verhalen zijn niettemin zeer het lezen waard.

Literatuur

- KENNEDY, R. (1998). *The elusive human subject — A psychoanalytical theory of subject relations*. Londen/New York: Free Association Books.
- KENNEDY, R. (2002). *Psychoanalysis, history and subjectivity*. Hove: Brunner-Routledge.
- THYS, M. (1999). Van object- naar subject-relatietheorie — Bespreking van Kennedy (1998). *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 5, 237-240.
- THYS, M. (2003). De psychoanalyticus als historicus — Bespreking van Kennedy (2002). *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 9, 126-127.

Een ongewoon perspectief

Bespreking van

Mark Edmundson (2007). *De dood van Sigmund Freud — Het vitale belang van Freud voor onze tijd*. Vertaling: Frans van Zetten. Amsterdam/Antwerpen: De Arbeiderspers. ISBN 978 90 295 6609 4, 242 pp., €19,95

HARRY STROEKEN

De dood van Sigmund Freud is een lezenswaardig boek over Freud, in een onderhoudende stijl geschreven. Het verrassende ervan zit niet in nieuwe feiten. Wat de feiten betreft gaat dit boek niet uit boven de biografieën van Jones of Gay. Het originele — voor sommigen wellicht aanstootgevend — is dat hij Freud en Hitler tegenover elkaar stelt. Hij doet dat vooral in het eerste deel, *Wenen*. Daar waren zij gedurende enige jaren stadgenoten. Toen Hitler na de Anschluss in Wenen terugkeerde, moest Freud vluchten.

Edmundson — hoogleraar in Virginia — houdt zich bezig met het latere werk van Freud, niet met klinische vragen. Wat is de stelling van zijn boek? Volgens hem richtte Freud zich na 1909 op het gezag en op 'de instantie die hij beschouwde als het centrum van gezag in de menselijke psyche, het Über-Ich' (p. 13). Met Freuds beschouwingen over het gezag correspondeert de psychologie van de aanhangers van Hitler, die een sterke man willen en een duidelijke vijand, die ze met een goed geweten mogen vernietigen. Hitler zal de mensen van hun verwarring verlossen en een einde maken aan de chaos. De honger naar 'Waarheid, het Middelpunt, de Koning en de Wet' (p. 79) wordt bevredigd. Zo'n leider is tenminste duidelijk en ontslaat mensen van hun persoonlijke verantwoordelijkheid. Duidelijk is dat Freud en de psychoanalyse niet in dat behoeftige verlangen voorzien of willen voorzien.